

Holdningskrise

Disciplinproblemer

Dr. theol., professor K. E. LØGSTRUP

Redaktionen er taknemmelig for, at professor Løgstrup inden sin død nåede at give tilladelse til, at det foredrag, han holdt ved undervisningsministeriets folkeskolekonference på Skarrildhus den 2. november 1981, bringes i »Uddannelse«.

I foredraget gengives to forskellige forklaringer på disciplinkrisen og gøres nogle overraskende betragtninger over de politiske fløjers forhold til forklaringerne.

Folkeskolens mangfoldighed

Til at begynde med er jeg nødt til at konstatere noget så almindelig kendt og banalt som, at det er ugørligt at sige noget generelt om den danske folkeskole, hvad vort emne angår. Det er den for mangfoldig til. Der er skoler, hvor der ingen disciplinproblemer er, og der er skoler, hvor problemerne er store.

Ydre kriterier har man ikke at gå efter. Der er store skoler, meget store skoler, hvor det går udmærket, og der er små skoler, hvor det går dårligt. Der er skoler i storbyerne, hvor alt er, som det skal være, og der er skoler på landet, hvor tilstanden for de ældste klassers vedkommende er ved at være kaotisk. Det vil jeg gå ud fra, at alle er enige om. Men det betyder altså, at den holdningskrise og de disciplinproblemer, vi har med at gøre, kun er stedvise. Det er det vigtigt ikke at glemme.

Den stedvise miseres årsag

Uenighed er der derimod om årsagen til den stedvise misere og karakteristikken af den. Der er to vidt forskellige forklaringer. Den ene skal jeg gengive på følgende måde: Holder vi fast ved, at til ordet væksts betydning hører organisk udfoldelse, er det ikke det rette ord at bruge om udviklingen af folkeskolen. Det rette ord vil være eksplosiv ekspansion. Så hurtigt er det gået for sig, hedder det videre, at folk er sluppet med over i skolen, der er uegnede som lærere. Af lyst er de ikke blevet det. De kan derfor ikke holde disciplin. I deres timer, især i de ældste klasser, er der ingen orden, og derfor bliver der ikke bestilt noget. Endelig føjes der til, at de pågældende lærere, for at camouflere og idealisere deres uformuenhed, anlægger sig et sæt af meninger, en pædagogik, der siger, at sådan skal det

være. Samtidig har de en tilbøjelighed til at optræde som skoleejere. Hvad der forværrer situationen er, at der også er ansat en række skoleledere, der ikke magter opgaven.

Den anden forklaring lyder: Sin misere har skolen fra miseren i samfundet. Hvad der sker i skolen er en afspejling af, hvad der sker i samfundet. Hjemmene har den skole, de fortjener. Vanskelighederne i skolen kan et langt stykke skildres på samme måde som vanskelighederne i samfundet. Vi er kommet ind i en epoke, i hvilken solidariteten med samfundet svigter. Og hvad andet er holdningskrise og disciplinproblemer end elevernes svigtende solidaritet med skolen. Der er ikke alene sammenfald i formulering, men også i tid. Utilfredsheden ude i samfundet begynder og breder sig på samme tid som holdningskrisen og disciplinproblemerne i skolen begynder og breder sig.

Vi bliver altså præsenteret for to forklaringer på den stedvise misere, den ene finder årsagen i skolen selv, i en svigten hos nogle lærere og skoleledere. Det er en intern og pædagogisk forklaring. Den anden forklaring finder årsagen i skolens omgivelser, den er en ekstern og politisk forklaring. Den interne og pædagogiske forklaring finder, at holdningskrisen er lærernes, den eksterne og politiske forklaring finder, at holdningskrisen er elevernes, og at den bringer de med hjemmefra og fra samfundet,

Den politiske tyr må tages ved hornene

Under udarbejdelsen af mit oplæg var min første tanke, at bedst ville det være under en drøftelse af skolens problemer at se bort fra politik. Det måtte jeg opgive. Vi kommer ikke uden om at tage den politiske tyr ved hornene, både fordi den har sin andel i den pædagogiske ravage, og fordi den er en hindring for en fordomsfri drøftelse af vort emne.

Men det sidste mener jeg, at hvilken af de to forklaringer man, i hvert fald i første omgang, hælder til, beror på, hvor man politisk hører hjemme. De, der hører hjemme i de partier, der kalder sig borgerlige, vil være tilbøjelige til at antage som deres den interne og pædagogiske forklaring. De vil være ilde til mode ved det normtab, som ukvalificerede lærere og skoleledere afstedkommer. De, der hører hjemme i venstreorienteringen, vil være tilbøjelige til at antage som deres den eksterne og politiske forklaring, dybt utilfredse som de er med samfundsudviklingen. Så meget om, hvad der ikke godt kan undgå at stille sig i vejen for en fordomsfri drøftelse.

De ombyttede politiske roller

Men der er også, og det er måske værre, et forhold, der forvirrer drøftelsen. Det er, at de politiske partier, der kalder sig borgerlige, og de politiske

partier, der kalder sig venstreorienterede, har byttet roller. De politikere, hvis politik er samfundsopløsende, er at finde i de borgerlige partier. De politikere, hvis politik er bornert, er at finde i venstreorienteringen. Jeg har udtrykt mig forsigtigt for at undgå generaliseringer og holde pladsen åben for den erkendelse, at politikerne inden for de borgerlige partier er en broget flok, som de er det inden for venstreorienteringen. Det er så meget vigtigere at give rum for den erkendelse, fordi vi, med den kultursituation, vi er havnet i, må satse på uenigheden inden for det enkelte politiske parti. Også hvad vort emne angår.

Med venstreorienteringen kan jeg fatte mig i korthed. Problemet er, hvad vort emne angår, forholdsvis simpelt. Jeg mener ikke, at venstreorienteringen har fremkaldt den stedvise misere i folkeskolen, det har, som allerede sagt, den eksplosive ekspansion. Men venstreorienteringen tjener ikke sig selv, når den dækker over en holdningskrise og disciplinproblemer, der kommer af en svigtende pædagogik. Heller ikke tjener den sig selv, når den lægger navn til en undervisning, der er bornert. På universiteterne findes der lærere, hvis doktrinære bornerthed er horribel. Det ville være et mirakel, hvis de ikke også fandtes i folkeskolen.

Undervisning og holdningspåvirkning

Men apropos bornerthed vil jeg gerne principielt sige følgende: Enhver undervisning i et hvilket som helst fag kommer uundgåeligt til at påvirke elevernes holdning. Ellers bliver den dødsens kedsommelig. Andet alternativ til påvirkning end kedsommelighed er der ikke.

To ting gælder det om for læreren. Det ene er at indtage et standpunkt og forfægte det, så elever ved, hvor de har læreren. Det andet er at lade der være plads til et afvigende standpunkt ved siden af, så ingen elev kyses fra at tag stilling til tingene og skræmmes fra at komme frem med sin mening. De to holdninger betinger hinanden. Forsvinder den ene, går der fordærv i den anden.

Står en lærer ikke inde for et standpunkt og lader det komme frem, går der fordærv i hans og hendes vilje til at lade der være rum for en anden mening ved siden af. Den bliver til, at alt kan være lige godt og lige berettiget. Som om det var givet, at fordi vi er uenige, er der ingen af os, der har ret.

Vil man modsat ikke lade der være rum for andre opfattelser ved siden af ens egen, går der fordærv i det at gå ind for et standpunkt. Forbenet nægter man at udsætte sin mening for prøvelse. Anmasende triumferer man uden at have kæmpet.

Selvfølgelig er der lærere, overalt, i en hvilken som helst institution, der har med undervisning at gøre, der er for indbildske til at lade der være plads til et standpunkt ved siden af deres eget. Deres magt og overlegenhed benytter de til at udelukke det. Dem går venstreorienteringen ikke klogt i at støtte.

Vanskeligere ligger det med de partier, der kalder sig borgerlige. Min påstand er imidlertid, at den stabilitet, tryghed og kontinuitet, som de er bange for står på spil her og der i folkeskolen, undergraver de i samfundet med deres politik. Det kan godt være, at der aktuelt ikke er noget årsag-virknings forhold mellem misforhold i folkeskolen og i samfundet. Man kan henvise til det, som jeg var inde på til at begynde med, at der er skoler nok i landet, måske de fleste, hvor der hverken findes holdningskrise eller disciplinproblemer. Var årsagen til miseren at finde i samfundet, måtte miseren være alle vegne. Men selv om der ikke aktuelt er et årsag-virkningsforhold mellem stedvise misforhold i skolen og i samfundet, så vil der før eller senere blive det med den politik, de borgerlige partier fører. Jamen hvori består den politiske samfundsopløsende virkning? Den består kort sagt i et ukritisk forhold til teknologien. Det skylder jeg at begrunde, og selv om det er en lang historie, skal jeg gøre den kort.

Vi har fået et samfund, hvor folk socialt og økonomisk har fået det så godt som aldrig får, samtidig med at de har fået det skidt psykisk, hvad der giver sig udslag i, at solidariteten med samfundet svigter i takt med, at velstanden stiger. Undervejs i samfundsudviklingen har vi været ude for det uheld at have fået indrettet os et samfund, som vi ikke har intelligens til, hvad der giver sig udslag i, at det er blevet uoverkommeligt at være politiker. Vor forsyning med forbrugsgoder truer vore livsbetingelser. Men endnu er vi ikke blevet klare over, at det underlag, der bærer vor tilværelse, er skrøbeligt, vi tror stadigvæk, at det er robust.

Tilværelsens voksende opsplitning

Alt sammen og mere til kommer det af, at den sammensathed, der udmærker vor tilværelse, på det sidste er kommet ud for angreb fra uventet hold. Angrebet kommer fra teknologien. Og det er fra uventet hold, for indtil for et par årtier siden tjente teknologien overvindelse af fattigdommen, halvering af arbejdsugens timetal, fordobling af levealderen og forsyning med bekvemmeligheder. Det gør teknologien stadigvæk. Uden den kan vi ikke overleve fra den ene dag til den anden. Men noget nyt er kommet til. Teknologien er blevet et sammenhængende system, der på en gang betinger og truer vor overlevelse. Ingeniøren oplever det. For et par år siden konstaterede formanden for den danske ingeniørforening omslaget. I det

foredrag, der indledte sæsonen, sagde han sådan noget lignende som: »Før i tiden blev ingeniøren anset for pioner, opfinderen, for folkets helt. I dag finder man, at ulykkerne kommer fra os. Det må vi besinde os på«. Så vidt formanden. De håndgribelige trusler skal jeg ikke gå ind på, men jeg vil godt henlede opmærksomheden på de stadig stærkere angreb på sammensatheden. For ikke at tale abstrakt skal jeg illustrere det med to sindbilleder, og jeg henter dem fra to vidt forskellige områder, det ene fra energiforsyningen, det andet fra diegivningen.

Da man i sin tid udså sig stedet, hvor Studstrupværket skulle bygges, var nogle af beslutningtagerne der for første gang. En af dem sagde: Det er en jammer at lægge et elværk her, så smukt her er. Men det er der ikke noget at gøre ved. Vi er forpligtet på at udsøge os det sted, der teknisk set er bedst for energiforsyningen. Landskabet er det naturfredningens sag at tage sig af. Og så må de og vi slås om det. Det vil sige så meget som, at angrebet på sammensatheden ikke alene er sat i system, men man er moralsk forpligtet på angrebet. Det er blevet faglig moral.

Jeg vil gerne sige, hvad jeg vil sige med eksemplet, og hvad jeg ikke vil sige med det. Jeg vil ikke sige, at Studstrupværket ikke skulle bygges, eller at det skulle bygges et andet sted. Jeg vil derimod sige, at når et teknisk projekt forelægges, peger man så godt som aldrig på ulemperne, gør ikke opmærksom på, hvilket alternativ der foreligger, hvis ulemperne skulle undgås, og hvorfor projektet alligevel er at foretrække frem for alternativet. Man anser det for overflødig at forsvare projektet, man er hævet over at skulle aflægge regnskab for det. Ulemperne eksisterer ikke, fordi man ikke drømmer om at gå ud fra helheden. Helheden eksisterer ikke, fordi vi er godt på vej til at miste sansen for tilværelsens sammensathed.

Det andet sindbillede har jeg fra professor Hägerstrand, professor i kulturgeografi i Lund, og som i øvrigt indtager en exponeret stilling i den svenske forskningspolitik. En moder, der giver sit barn bryst, er en sammensat situation. Barnet får føde, det får varme, det får tryghed ved berøringen. Der er et samvær af betydning for udfoldelsen af barnets person; der er en før-sproglig kommunikation, hvoraf barnets sprog til sin tid bliver til. Børnepsykologien og psykiatrien har fortalt os, hvor betydningsfulde de indtryk er, som barnet modtager på et så tidligt tidspunkt af dets liv, at vi er tilbøjelige til at mene, at det er uimodtageligt for indtryk. Men betydningsfulde er de, fordi de er sammensatte.

Derefter fortalte Hägerstrand om reklamen for en walkman. Den viste en moder, der gav sit barn bryst, walkman hang ved hendes bælte, og med øreklapperne for ørene lod hun sig undervise i sprog. Det tog han som

sindbillede på den opsplnitning, som teknologien foretager af en kontakt af høj sammensathed.

Min påstand er nu kort og godt, at er angrebet på sammensatheden ikke årsag til den stedvise og aktuelle holdningskrise i folkeskolen i dag, bliver den det i morgen, hvis det bevidstløse forhold til teknologien, som de borgerlige partier står for, fortsætter.

Sammenfattende og tilspidset sagt: Venstreorienteringens politik forpligter dem til at holde hånden over bornerthed og uformuenhed. De borgerlige partier fremmer samfundsopløsningen.

Det har jeg måttet opholde mig ved, for jeg kan ikke se rettere, end at striden om folkeskolen er en politisk strid. Nægter man det, kan man godt fortsætte diskussionen, så længe man vil, men så kommer den til at dreje sig om petitesser og formaliteter.

Alligevel skal jeg til slut pege på, hvad jeg anser for en svaghed i folkeskolen, der ikke har med politik at gøre.

Fortællingen svigtes i den danske folkeskole. Efter hvad skolefolk selv siger. Det er så meget mærkeligere som fortællingen byder på den fordel, at den er for alle.

Siden trediveerne i dette århundrede har man bestræbt sig for, at skolen skulle være et sted, der var lige så godt og lige så udnytterigt at være for de børn og unge, der ikke var bogligt anlagte, som for dem, der var det. Mange mener, at det ikke er lykkes særlig godt. Men så meget er der nu alligevel kommet ud af bestræbelserne, at den danske skole ikke er ude for de angreb på præstationsræs, som sammenlignelsesvis den tyske skole er det. Hvad jeg imidlertid vil pege på er, at fortællingen rummer en dobbelt fordel, den overleverer fortidens indsigt og fortidens værker, uden hvilke der ingen tilværelsesoplysning er - og alle er lige modtagelige for fortællingen. Også andre fordele byder den på. Fortællingen holder den bevidsthed levende, at vi er led i en kæde af generationer. Og den minder os om, hvad vi skylder fremtidens generationer.

Skolens hovedopgave: Tilværelsesoplysning

To opgaver hører med til skolens opgaver, men de kan ikke ophøjes til dens formål, det er uddannelse, og det er opdragelse til demokrati. Skolens hovedopgave, dens vigtigste og sværeste opgave, er tilværelsesoplysning. For nylig blev jeg af professor Spelling spurgt om, hvordan jeg ville formulere det i en paragraf. Sådan noget lignende som: Folkeskolens hovedopgave er at give eleverne del i den oplysning om deres tilværelse og deres verden, der er givet med vor kulturoverlevering. Under skoleforløbet

sker oplysningen til at begynde med med fortælling for at ende med stillingtagen.

Der kan være grund til at føje til, at jo mere vort samfund udvikler sig til at blive et eksperterfund, desto vigtigere bliver tilværelsesoplysningen. Hverken dygtighed i håndlag eller klogskab i politik kan erstattes af teoretisk intelligens endsige ekspertise. Politisk klogskab har derimod brug for tilværelsesoplysning. Med politik tænker jeg ikke kun på den politik, der drives af medlemmer af folketing, amtsråd og byråd, heller ikke kun på den, der drives af ledere af institutioner, virksomhedsledere, fagforeningsledere og embedsmænd, men på den vi alle tager del i.

Når man er så tilbøjelig til at gøre opdragelse til demokrati til skolens hovedopgave, skyldes det, at vor vestlige kultur i stigende grad trues af sammenhængsløshed. Med sammenhængsløsheden følger uvilkårligt en betoning af, at vi lever i et samfund og i en kultur, der er pluralistisk. For at komme nogenlunde helskindede fra det må vi være tålsomme over for hinanden, og det sørger det demokratiske sindelag for. Til at omgås hinanden på pluralismens vilkår skal der demokrati.

Opdragelse til demokrati er en af skolens opgaver, ingen tvivl om det, men gør vi den til hovedopgaven, bliver den til en forlegenhedsløsning. Til at være skolens formål dur den ikke. To forhold sætter sig imod det. Så vigtigt det er at kunne omgås hinanden i et pluralistisk samfund, så vigtigt er det ikke at affinde sig med pluralismen, men gøre hvad man kan for at trænge igennem den til sammenhænge, som vi forsøger at overbevise hinanden om. Opgiver vi det og accepterer vi pluralismen, accepterer vi sammenhængsløsheden.

Det andet forhold, der sætter sig imod at gøre opdragelse til demokrati til skolens formål er, at det lægger en byrde på demokratiet, som det ikke er skabt til at bære. Demokrati skal gøre det ud for en livs- og verdensanskuelse, og det er en overbelastning af det. Demokratiets opgave er en mere besked, det er en skikkelig, måde at være uenige på.

Specielt om danskundervisningen

Et fag, som det vil gå ud over, hvis opdragelse til demokrati bliver gjort til skolens formål, er dansk. Eleverne oplæres i et funktionssprog til brug for forhandling, styring og beslutning. Sproget nedskrives til et instrumentarium, der står til vor rådighed, og det bliver det kun fattigt af. For sproget er noget andet, det er en magt, vi er indlagte i og har i ryggen.

Vist er det skolens opgave at hjælpe børn og unge til at kunne udtrykke sig og give dem frimodighed til det. Nedslående er det ikke at kunne det. Et

svært handicap er det fra barndommen at have været understimuleret, det er man som bekendt blevet opmærksom på.

Men uproblematisk er undervisning i at kunne udtrykke sig ikke. Allerede fordi der er folk nok, der kan tale uden at tænke, i det uendelige og velformuleret. Det sidste er næsten det værste, for det forlener personen med en sikkerhed, der virker overvældende.

Så vigtigt det er at hjælpe børn og unge til at kunne udtrykke sig, så vigtigt er det at hjælpe dem til ikke at lade sig imponere af demagogen, men gennemskue ham. Bedst sker det, vil jeg mene, med digtningens hjælp, modstykket til demagogien, fordi sproget begge steder er virksomt som en anonym magt, men på modsat vis.

Demagogen rider skamløst på den, bestemmer farten og retningen. Alt efter som det er opportunt, kan han få en forsamling til at syde og koge, eller i en forhandling trætte en forsamling til døde ved at vende og dreje formalia, så længe det skal være.

Digteren derimod appellerer til sproget, og sproget svarer med indfald. Det digteriske sprog er det indfaldsrige sprog, og takket være indfaldet rigdommen det præcise sprog.

Og jeg vil godt føje til, at eleven også gerne skulle have chancen for at gå fra læsning for underholdningens, adspredelsens og spændingens skyld til oplevelse af det læste som digtning. Det er et horisontgennembrud af en mærkelig og udefinerlig intensitet. Begivenheder og personer, der fortælles om i bogens verden, ses med et i et fremmed lys. Lader vi børn og unge gå fra »Den sidste mohikaner« til en kritisk analyse af Skipper Skræk og reklametekster, bedrages de for at få en oplevelse og forståelse af, hvor oprindeligt et fænomen, sproget er, og hvor anvist vi er på dets variation og indfald.